

**НЕОБХІДНА ОБОРОНА** – одна з обставин, що виключає злочинність діяння у крим. праві. Відповідно до ч. 1 ст. 36 КК Н. о. визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або ін. особи, а також сусп. інтересів та інтересів д-ви від сусп. небезпеч. посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої у даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж **Н. о.**

Право на **Н. о.** є природним і невідчужуваним. Воно визнається самостійним, а не додатковим (субсидіарним) до діяльності спец. уповноважених органів д-ви та посадових осіб з підтримання правопорядку. Кожна особа має право на **Н. о.** незалежно від можливості уникнути сусп. небезпеч. посягання або звернутися за допомогою до ін. осіб чи органів влади (ч. 2 ст. 36 КК). Відмова особи від використання свого права на **Н. о.** є правомірною поведінкою. Громадянин не зобов'язаний також сповіщати держ. чи будь-які ін. органи про здійснений акт **Н. о.**, але він може це зробити задля своєчасного, швидкого та об'єктивного встановлення істини у справі.

Виникнення права на **Н. о.** можливе лише за наявності відповідної підстави, якою є сусп. небезпеч. посягання, що потребує негайного відвернення чи припинення шляхом завдання шкоди тому, хто посягає. Сусп. небезпеч. посяганням визнаються будь-які дії людини, спрямовані на завдання значної шкоди охоронюваним інтересам чи правам особи, сусп-ва, д-ви. Потреба в негайному відверненні чи припиненні такого посягання виникає у разі, коли зволікання з боку того, хто захищається, у заподіянні шкоди тому, хто посягає, загрожує явною та непоправною шкодою правоохоронюваним інтересам.

Реалізація особою права на **Н. о.**, коли для цього є підстави, виражається в її правомірному вчинку, що має певні ознаки:

– кінцевою метою дій того, хто захищається, визнається захист правоохоронюваних інтересів чи прав особи, яка захищається, або ін. особи (життя, здоров'я, честі, гідності, особистої свободи, власності, недоторканності жит-

ла тощо), а також інтересів сусп-ва (громад. безпека, порядок, нормальне функціонування підприємств, установ, організацій тощо) або д-ви (територіальна недоторканність, обороноздатність, збереження держ. таємниці, встановленого порядку управління тощо). Ця мета досягається шляхом відвернення чи припинення посягання. Якщо той, хто захищається, має іншу мету (напр., самосуд над злочинцем), то заподіяння ним шкоди визнається незаконним і зумовлює відповідальність на загальних підставах;

– об'єктом заподіяння шкоди у разі **Н. о.** є особа, яка посягає, її права та інтереси (життя, здоров'я, власність тощо). Якщо той, хто захищається, заподіяв шкоду ін. особі, то оцінка правомірності таких дій проводиться з урахуванням ін. обставин, що виключають злочинність діяння (напр., крайня необхідність, казус тощо) або зумовлюють відповідальність на загальних підставах;

– за об'єктивними ознаками захист виявляється тільки в активних діях (безпосередні фіз. зусилля того, хто захищається, використання ним будь-яких предметів і засобів тощо), які із зовнішнього боку підпадають під ознаки певного діяння, передбаченого КК України (напр., під ознаки вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень та ін.). Тому відштовхування того, хто посягає, відбивання його ударів та ін. подібні дії, що не містять ознак «протипосягання», **Н. о.** не визнаються і крим.-правового значення не мають;

– захист має бути своєчасним: він можливий тільки в період, коли посягання існує, тобто коли воно почалося, продовжується і ще не закінчилося. Початком посягання визнається не тільки момент початку сусп. небезпеч. дії, а й наявність з реальної загрози завдання особою істотної шкоди правоохоронюваним інтересам. Кінцевим моментом посягання визнається його припинення тим, хто захищався, або досягнення мети тим, хто посягав, а також припинення з його боку небезпеч. дій за своєю або поза своєю волею, втеча з місця події тощо. Якщо посягання ще не розпочалося або вже закінчилося, то заподіяння шкоди тому, хто посягав, неприпустиме. Завдання шкоди до початку посягання (т. з. передчасна оборона) або після його завершення (т. з.

запізніла оборона) зумовлює відповідальність на загальних підставах. Але якщо той, хто захищався, помилявся у тому, чи було посягання закінчене, то вважається, що він діяв у стані **Н. о.**, тому завдання шкоди тому, хто посягав, визнається своєчасним;

– оборона визнається такою, що відповідає сусп. небезпеці посягання та обстановці захисту, якщо тяжка шкода (смерть або тяжкі тілесні ушкодження), заподіяна тому, хто посягав, відповідає сусп. небезпечності посягання (наприклад, посягання на життя, здоров'я, власність, житло тощо) і була заподіяна в обстановці захисту, за якої реальне співвідношення сил захисту і нападу склалося на користь того, хто посягав. При оцінці співвідношення сил захисту і посягання враховуються конкретні обставини справи, зокрема, місце і час, раптовість нападу, неготовність до його відбиття, кількість нападаючих і тих, хто захищався, їх фіз. дані (вік, стать, інвалідність, стан здоров'я) тощо. Враховуються не тільки об'єктивні чинники, а й суб'єктивний стан того, хто захищався.

Відповідно до ч. 4 ст. 36 КК не підлягає крим. відповідальності особа, яка захищається, якщо через сильне душевне хвилювання, викликане сусп. небезпеч. посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту. Крім того, КК містить положення, за яким не є перевищенням меж **Н. о.** і не має наслідком крим. відповідальність застосування зброї або будь-яких ін. засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильного вторгнення у житло чи ін. приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає (ч. 5 ст. 36 КК). Отже, дії, вчинені особою у стані **Н. о.** без перевищення меж **Н. о.**, визнаються правомірними.

*Лит.:* Баулин Ю. В. Обстоятельства, исключющие преступность деяния. – Х., 1991; Кулинич С., Волков А. Необходима оборона як захист особи від злочинних посягань // Вісник прокуратури. – 2009. – № 1; Баулін Ю. В. Обставини, що виключають злочинність діяння // Вісник Асоціації крим. права України. – 2014. – № 1(2); Плисюк Н. М.

Кримінальна відповідальність за умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця. – Хмельницький, 2015.

*Ю. В. Баулін*